

**ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Педченко Олени Василівни
«Філософія кохання у прозі російських символістів:
гендерний аспект (на матеріалі творчості В. Брюсова,
З. Гіппіус, Д. Мережковського і Н. Петровської)»,
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.01.02 – російська література**

Письменники, публіцисти, критики, філософи Срібного віку постійно зверталися до теми кохання, намагались зрозуміти його зміст та зв'язок із духовністю, творчістю, проявами світової культури. Досягнення літературознавства в цій сфері є досить вагомими. Захищено сотні дисертацій, написано велику кількість монографій та статей, у яких розкриваються провідні риси спадщини письменників-символістів. Однак, спільна творчість засновників «нової релігійної свідомості» – Зінаїди Гіппіус і Дмитра Мережковського, які дотримувалися неоплатонічної концепції природи кохання, а також представників альтернативного погляду на природу кохання, Валерія Брюсова і Ніни Петровської, що стали прикладом життєтворчості, в межах якої триває традиція використання автопоетичної стратегії, до нашого часу є маловивченою (лише деякі аспекти спільної творчості цих пар були представлені в роботах Д. Гросман, О. Лаврова, О. Матіч, М. Михайлової), поза увагою дослідників залишилася проблема гендерної репрезентації філософії кохання в метатекстовому просторі їхньої творчості. Саме тому дослідження Педченко Олени Василівни є актуальним і своєчасним.

Мета роботи реалізована за допомогою розв'язання чітко визначених дослідницьких завдань, а також завдяки вирішенню цілої низки похідних проблем (внесення уточнень до опису історії становлення гендерології як науки і з'ясування основних тенденцій сучасного вивчення гендерного аспекту літератури; визначення методологічних підходів до розгляду гендерної репрезентації прози символістів; розгляд основних ідей філософії кохання і статі, що склалися в особливій атмосфері культури Срібного віку; виявлення особливостей розвитку філософії кохання як теології статі у прозі З. Гіппіус і Д. Мережковського; окреслення форм гендерної

репрезентації життєвої романної історії відносин В. Брюсова і Н. Петровської в їхніх «текстах життя» і «текстах мистецтва»).

Зважаючи на сформульовану мету, обрані об'єкт і предмет, використані методи, вмотивованими і логічно завершеними є структура роботи, її змістове наповнення. Дисертація Педченко Олени Василівни чітко структурована (складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел). У Вступі окреслюється об'єкт та предмет дослідження, логічно обґрунтуються його мета та завдання, визначається актуальність, наукова новизна, теоретична та методологічна основа і практичне значення.

Перший розділ дисертації «Гендерний аспект вивчення літератури: історія питання і методологія дослідження» складається з чотирьох підрозділів. У першому з них («Виникнення і розвиток гендерних досліджень») окреслено історію використання терміна «гендер», особливості становлення гендерних досліджень у літературознавстві. Авторка дисертації зазначає, що «при вивченні гендерного аспекту в більшості випадків теоретичним підґрунтям у вітчизняних дослідженнях стає феміністська теорія і практика» (с. 31).

У другому підрозділі першого розділу «Історія і теорія жіночих досліджень літератури ХХ століття» розглядаються історія та методологія феміністської критики, гінокритики, особливості переходу представників літературного фемінізму до гендерних досліджень. Авторка роботи аргументовано доводить, що особливе значення для сучасної літературної гендерології мають статті В. Вулф, насамперед її есе «Свій простір», в якому окреслене коло проблем статевого/гендерного поля літератури, визначене методологічне підґрунтя гендерних досліджень як співвідношення статей. Спираючись на тезу письменниці про віддзеркалювання чоловічого ego у жінці, Олена Василівна Педченко вдало використовує у своїй роботі метафоричне поняття «гендерне дзеркало», що є важливим для визначення відносин у творчих парах письменників З. Гіппіус і Д. Мережковського, В. Брюсова і Н. Петровської.

У третьому підрозділі цього ж розділу «Погляд на російську літературу XIX – поч. XX ст. з точки зору гендеру» зазначається, що теорія розгляду художніх творів і

літературних образів із погляду гендерної репрезентації та порівняльний аналіз літературної практики жінок і чоловіків почали розвиватися у російському літературознавстві ще в XIX столітті.

У четвертому підрозділі першого розділу «Проблема гендерної методології в літературознавстві» авторка роботи окреслює стратегію вивчення прози творчих пар письменників-символістів у гендерному аспекті.

У весь теоретичний розділ, написаний на сучасному науковому рівні, свідчить про професійне володіння літературознавчою термінологією, уміння аналізувати та систематизувати наукові концепції, формувати й аргументувати власну точку зору. У цілому ж, у дисертації відчувається жива й самостійна думка дослідниці, оригінальність та обґрунтованість критичних оцінок, наявні елементи коректної наукової полеміки.

У концепції і структурі роботи важливим є другий розділ «Філософія кохання Зінаїди Гіппіус і Дмитра Мережковського в контексті релігійно-філософських пошуків Срібного віку», який складається з п'яти підрозділів. У першому з них («Срібний вік – особлива соціокультурна епоха») окреслені духовні реалії Срібного віку, з'ясовані проблеми визначення меж та назви епохи.

У другому підрозділі цього розділу «Основні теорії філософського дискурсу Срібного віку про кохання і стать» зосереджується увага на розгляді теорій Вол. Соловйова, М. Бердяєва, В. Розанова, Д. Мережковського, О. Вейнінгера П. Флоренського та ін. філософів, які вплинули на формування гендерних уявлень символістів.

У третьому підрозділі другого розділу «Зінаїда Гіппіус і Дмитро Мережковський – подружжя “нової релігійної свідомості”» висвітлюються особливості сприйняття цією парою філософії кохання (дихотомія духу і плоті), що відобразилося в їхніх життєвих практиках, філософських поглядах, громадській діяльності та літературній творчості.

У четвертому підрозділі другого розділу «Філософія кохання у прозі Дмитра Мережковського» аналізується трилогія письменника «Христос і Антихрист» «Італійські новели», його філософсько-критична проза. Цей вкрай насичений

інформацією підрозділ містить цікаві спостереження про своєрідність становлення і розвиток філософії кохання як теології статі у прозі митця.

Надзвичайно цікавим у роботі є ретельний аналіз поведінки Зінаїди Гіппіус, її щоденників («Contes d'amour» за 1893 – 1904 рр., «Про Колишнього», «Літературний щоденник»), спогадів «Дмитро Мережковський», художньої прози З. Гіппіус («Міс Май», «Яблуні цвітуть», «Сутінки духу», «Чортова лялька» та ін.), статей «Про Кохання» і «Арифметика кохання», що представлено у п'ятому підрозділі другого розділу «Гендерно-варіативна репрезентація роздумів про кохання Зінаїди Гіппіус».

Цінним і вагомим є третій розділ дисертації – «Кохання як основа життєтворчості Валерія Брюсова і Ніни Петровської», що складається з чотирьох підрозділів, у першому з них «Життєтворчий метод символізму» зазначається, що Валерій Брюсов і Ніна Петровська стали «кінетичними персонажами» власних «текстів життя» і «текстів мистецтва», кожен із них пропонує свою гендерно орієнтовану інтерпретацію подій, віддзеркалює оцінки того, що відбувалося.

У другому підрозділі третього розділу «Епістолярний діалог Валерія Брюсова та Ніни Петровської» розглядається подвійний его-документ їхніх стосунків, книга «Листування: 1905 – 1913». Авторка роботи аргументовано доводить, що В. Брюсов «реалізує обраний для себе образ Дон-Жуана», а Н. Петровська «намагається протистояти нав'язаному їй статусу святої або відьми» (с. 174). Дисерантка слушно зазначає, що «Листування» є головним документом, який доповнює та уточнює обставини, що знайшли художнє відтворення у «текстах мистецтва» цієї пари (с. 174).

У третьому підрозділі цього розділу «Текст і контекст роману Валерія Брюсова «Вогняний Янгол» аналізується головний «текст мистецтва», що увібрал історію романних стосунків пари, роман «Вогняний Янгол». Для розуміння різних рівнів тексту твору авторка роботи залучає життєвий і літературний контекст («Некрополь» В. Ходасевича, автобіографічну трилогію А. Бєлого, щоденники В. Брюсова, спогади Н. Петровської, їх «Листування»), робить важливий висновок про те, що завдяки цьому можна «зазирнути за «край» роману і побачити, як життєва реальність трансформується у художню реальність, яка, у свою чергу,

впливає на дійсність» (с. 151).

У четвертому підрозділі третього розділу «Гендерно-маркований наратив у прозі Валерія Брюсова і Ніни Петровської» розкривається специфіка малої прози пари, у якій автори використовують прийом «gender shift», що демонструє їхнє володіння стилем представників протилежної статі (оповідання В. Брюсова «У дзеркалі», «Добрий Альд», «Шара», його ж психологічна драма «Подорожній», книга оповідань «*Sanctus amor*» Н. Петровської).

Таким чином, в усіх українських насичених інформацією розділах дисертації наявні цікаві спостереження та думки дисерантки, з більшістю яких не можна не погодитись. Мета дослідження реалізована досить повно і переконливо. Кожен розділ роботи закінчується системою аргументованих висновків, які органічно переростають у загальні висновки, що дають повне уявлення про результати проведеного дослідження.

У представленій розвідці охоплено надзвичайно широке коло імен і фактів, пов'язаних із філософією і літературою Срібного віку. Наукова новизна роботи полягає у тому, що у ній репрезентовано стратегію порівняльного гендерного аналізу прози представників творчих письменницьких пар, яка зумовлена необхідністю уведення до гендерного літературознавства досліджень чоловічої і жіночої співтворчості. Серед вагомих наукових результатів, отриманих здобувачем самостійно, варто відзначити виявлення особливостей гендерної репрезентації природи кохання у творчості З. Гіппіус і Д. Мережковського, В. Брюсова і Н. Петровської, використання метафоричного поняття «гендерне дзеркало». У роботі містяться цінні зауваження щодо ігрової стихії епохи або карнавалізації, яка в амбівалентному вираженні породжує життєтворчий метод символістів і дозволяє автору по-різному кодувати своє «я», використовуючи і варіант зміни статевої/гендерної ідентичності.

Ступінь обґрунтованості та достовірності положень і висновків, сформульованих у дисертації Педченко О. В., підтверджується застосуванням методологічного інструментарію, важливого як для процесу вивчення історичних фактів, так і для аналізу явищ у галузі літературознавства. Дослідниця залучила цілу

низку методів (культурно-історичний, порівняльно-історичний, біографічний, герменевтичний, компаративний та ін.), вказавши на потребу їхнього використання та отримання об'єктивних і ґрунтовних результатів (с. 20).

Теоретичне і практичне значення поданої до захисту дисертації О. В. Педченко цілком очевидне, адже ця наукова робота сприяє поглибленню й систематизації знань щодо гендерних досліджень у літературознавстві, опрацюванні методології розвідки гендерної репрезентації творчості письменницьких пар як реалізації стратегії «Gender mainstreaming» (гендерне інтегрування), а результати й висновки цієї праці можуть застосовуватись у науково-дослідній сфері (підготовка статей, монографій та начальних посібників, пов'язаних із гендерними студіями в літературознавстві) та в навчальному процесі під час читання загальних і спеціальних лекційних курсів із гендерної проблематики в літературі.

Матеріали дисертації цілком відображені у публікаціях, результати дослідження оприлюднені у доповідях на численних міжнародних і всеукраїнських конференціях, що засвідчує активну наукову діяльність О. В. Педченко.

Водночас можна висловити деякі побажання і зауваження щодо дисертаційної роботи, поставити запитання:

1. Актуальність дисертації набагато ширша, ніж це репрезентує Олена Василівна Педченко у вступі до дисертації (с. 18) та авторефераті (с. 2).

2. Цікаво почути думку автора дисертації з приводу того, наскільки правомірним у літературознавчому дослідженні є використання психоаналітичного методу (с. 20 дисертації), яким саме інструментарієм користувалась дослідниця?

3. На с. 129 дисертації зазначається: «Для творів З. Гіппіус є характерною з'явою образів жінок, які висловлюють близькі до неї ідеї. Це варіант «нової жінки», для якої житейський побут зі звичайними турботами дружини, матері, господині вдома не цікавий, але вона не «колонтайвська», а «просвітлена» жінка, їй відкрилися нова правда, віра; ця жінка знає «секрет» кохання». На с. 158 знову згадується Олександра Колонтай: «У «Вогняному Янголі» Брюсов подає популярну на початку століття не філософську теорію «склянки води» (у романі вона трансформується в «склянку вина»), яка пропонує ставитися до кохання просто». Що має на увазі автор

роботи? Чи можна говорити про різну гендерну репрезентацію ідей О. Колонтай?

4. У роботі є деякі неточності. На с. 23 дисертації зазначається 2001 як рік виходу другої збірки «Стать. Гендер. Культура. Німецькі та російські дослідження», хоча ця збірка вийшла у 2000 році.

На с. 46 дисертації згадується дослідження Н. Білецького «про письменниць пушкінської пори». По-перше, автор путає ім'я, академіка Білецького звали Олександром. По друге, в магістерській дисертації „Епізод з історії російського романтизму. Російські письменниці 1830-1860 рр.” (Харків, 1919) йдеться і про письменниць 40-50-х рр. XIX століття. На жаль, це фундаментальне дослідження до цього часу залишається рукописом.

На с. 70 дисертації зазначається: «Гендерна проблематика була започаткована роботами В. Бєлінського, продовжена М. Чернишевським та символістами, які поціновували творчість жінок». Ця теза є доволі схематичною, оскільки було багато інших письменників, критиків (І.С. Тургенєв, П.В. Биков, В.П. Острогорський, М.О.Протопопов, О.М. Скабічевський, П.Д. Боборикін, Е.І. Конраді, К.К. Арсеньєв, В.В. Чуйко, М.К. Цебрикова та ін.), які висловили певні зауваження щодо відмінностей природи чоловіка і жінки, природи жіночої творчості.

5. Подекуди у роботі відсутні посилання на джерела, особливо у вступі автор обмежується тільки перерахуванням дослідників. У списку використаних джерел не всі позиції містять вказівку на загальний обсяг сторінок.

6. Наявні поодинокі пунктуаційні, стилістичні огріхи та некоректний переклад з російської мови українською (наприклад, на с. 38 дисертації вираз Х. Сіксу «жіноче письмо» перекладається як «жіночий лист», або на с. 30 посібник «Введение в гендерные исследования» перекладається як «Уведення в гендерні дослідження» замість «Вступ до гендерних досліджень» тощо).

Наголосимо, що висловлені зауваження не впливають на загальну цілком позитивну оцінку дослідження, не знижують теоретичне та практичне значення роботи, не ставлять під сумнів його результати. Як будь-яке серйозне наукове дослідження, робота Педченко Олени Василівни не закриває тему, а визначає можливі шляхи подальшого руху наукової думки.

У цілому представлена дисертація є новаторським дослідженням. Достовірність та об'єктивність одержаних результатів забезпечується логічністю побудови як самої роботи, так і її висновків, залученням значного за обсягом художнього, літературознавчого, історичного, критичного, публіцистичного, мемуарного матеріалу. Перелік використаних джерел (402 позиції) свідчить про фундаментальність підґрунтя, на якому побудовано дослідження.

Автореферат дисертації Педченко Олени Василівни повністю відбиває основні положення поданої на захист праці і відповідає всім вимогам, які висуваються до видань такого типу.

Загалом, представлене наукове дослідження є оригінальним і самостійним, цілісним і завершеним, авторка продемонструвала уміле володіння категоріально-термінологічним апаратом сучасного літературознавства. Безсумнівність актуальності теми дослідження, його наукової новизни, достовірності отриманих результатів, теоретичної та практичної значущості дозволяє констатувати, що дисертація «Філософія кохання у прозі російських символістів: гендерний аспект (на матеріалі творчості В. Брюсова, З. Гіппіус, Д. Мережковського і Н. Петровської)» відповідає профілю спеціалізованої вченої ради К. 26.053.22 і «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її автор, Педченко Олена Василівна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.02 – російська література.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри журналістики
Запорізького національного
технічного університету

В.Л. Погребна

Підпис Погребної В.Л. засвідчує:

Вчений секретар
Запорізького національного
технічного університету,
кандидат соціологічних наук,
доцент

В.В. Кузьмін